

Kui päevapiltnikud Pärnusse jõudsid

Eesti fotograafia vanema ajaloo on üldjoontes kirjja pannud Kaljula Teder.¹ Peeter Toomina (1939–1997) lahkumise järel pole nooremad uurijad jõudnud veel oma eelkäijate tasemele.² Meil on muidugi fotomuuseum ja selle töötajate koostatud fotograafide andmebaas, ent vanemate fotograafide osas on see eriti hõre ja tugineb peamiselt vaid K. Tederi raamatule. Ka ei saa fotograafia ajaloos piirduda üksnes Tallinna ja Tartuga, läbi tuleb sõeluda ka väikelinnades ja maal tegutsenud päevapiltnikud ja nende looming.

V. Vende on aastakümneid tagasi esitanud üsna kummalise seisukoha, et „fotoajaloo seisukohast ei olegi erilist mõtet vaeva näha iga linna esimese fotograafi väljaselgitamisega. Kui selleks esimeseks ei olnud ka mõni eespool mainituist Lipschütz või Kleinschneck või mõni kolmas, siis veel uute läbireisijate nimed ei lisa meie kultuuriloole eriti midagi.”³ Muidugi võib fotograafia ajaloole ka niimoodi läheneda, aga see mõtteviis jätab meile üsna palju valgeid laike. Ei saa kuidagi unustada, et nood „läbireisijad” tutvustasid meile fotograafia erinevaid võimalusi, korraldasid esimesi näitusi, töid müügis fototehnikat ja õpetasid pildistamise algtõdesid. Nendest esialgsetest „läbireisijatest” said mitmest hiljem meie linnades pidevat tööd alustanud fotograafid, kes pildistasid esimestena siinseid inimesi, vaateid. Kas need pole siiski küllalt kaalukad põhjused, et nende nn. läbireisijate

Kuninga tänav. Foto L. Seidlitz'i Pärnu fotoalbumist (1866). Erakogu

¹ K. Teder. Eesti fotograafia teerajajaid. Sada aastat (1840–1940) arenguteed. Tallinn, 1972.

² Kirjutise valmimise järel (2011 jaanuar) sain teada, et Tõnis Liibek, minu kunagine kultuuriloo loengute kuulaja Tartus, kaitses 2010. aastal Tallinna Ülikoolis doktoritööd fotograafia ajaloost. Nagu ikka, erand kinnitab reeglit. Vt. T. Liibek. Fotograafiakultuur Eestis 1839–1895. Tallinna Ülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid 24. Tallinn, 2010.

³ V. Vende. Eesti esimesed fotograafid. Eesti fotograafia ajaloost VIII. – Sirp ja Vasar 1982, nr. 11, 12.03, lk. 4. Siiski pole esimeste Eesti alal tegutsenud rändfotograafidega veel kõik selge. Juba 1840. a. müüdi dagerrotüüpiaparaati Tallinnas. 1843. aasta juunis ja juuli algul pildistasid Tallinnas ühes Kadrioru salongis suvitajaid Ben(n)o Lipschütz ja Baptist(a) Tensi (Revalsche wöchentliche Nachrichten, nr. 25, 21.06.1843 Beilage, lk. 746). Seejärel töötasid mehed Helsingis, Viiburis, Turus. Neid peetakse esimesteks ametlikult tegutsenud dagerrotüüpistideks Soomes (vt. Suomen valokuvataiteen museo kodulehekülge). Riias märgitakse esimesi Pariisist pärinevaid dagerrotüüpiste 1842, 1844, Jelgavas (Miiitavi) 1843 (Inland 1842, nr. 39, 29.09, vrg. 338; nr. 6, 08.02.1844 vrg. 87; nr. 43, 26.10.1843, vrg. 394). Rigasche Zeitung (nr. 94, 10.08.1839, pagineerimata) avaldas pisiteate Pariisist härra J. L. M. Daguerre'i ja I. Niepce'i leitud kohta, seejärel kirjutas kohe asjast veel pikemalt (Rigasche Zeitung nr. 100, 101, 24.08; 26.08.1839).

vastu huvi tunda? Pole muidugi välistatud, et kohati ei olnud nende panus Eesti fotolukku eriti märkimist vääriv, ent seda tuleks esiteks uurida ja selle järel lõppotsus teha, mitte vastupidi.

Igatahes kinnitavad vanade päevapiltide ja postkaartidega fotoraamatud ja näitused ning ajakirja Tuna fotonurk huvi meie visuaalse ajaloo vastu. Ükski kui tahes hea kirjeldus ei suuda anda edasi seda, mida foto. Kui vana foto või postkaart on hinnaline ajaloodokument ja kogumisobjekt, siis selle autor-tegija – fotograaf – jääb tihti märkamatuks või tagaplaanile.

Hõbedane ime – dagerrotüüp jõuab Pärnu

Esimesed andmed Pärnu fotograafiast ja fotograafidest on apid.⁴ Ka ei ole võimalik surmkindlalt öelda, kes nimelt päevapiltnikest esimesena Pärnu jõudis. On üsna tõenäoline, et esimene fotograafiaga tegeleja võis olla optik, mehhaanik, konstruktor, litograaf või veel mõne muu elukutse esindaja.⁵ Pärnu saksakeelses ajalehes ilmus 1845. aasta detsembris teade udupiltide näitamisest, kus kinnitatakse, et neid pole pärnulastele veel kunagi näidatud. Vististi oli tegemist kino eelkäija jõudmisega Pärnusse.⁶

Praegustel andmetel töötas esimene dagerrotüüpist⁷ Carl Friedrich Wilhelm Borchardt Pärnus madam Büttneri majas Nikolai tänaval 1844. aasta juulis-augustis.⁸ See on sama mees,

kes maikuus oli tegutsenud Tallinnas ja keda peetakse esimeseks kutseliseks fotograafiks Eestis.⁹ Pärnut mainiti fotograafiaga seoses baltisaksa nädalalehes Inland (1847).¹⁰ Teade puudutas küll Peterburi dagerrotüüpisti Carl Neuperti tööd Rakveres, ent samas teatati tema soovist külastada suplushooajal veel mitmeid linnu, sealhulgas ka Pärnut. Usutavasti ta Pärnusse sellel aastal siiski ei jõudnud, sest nii Pernauches Wochenblatt kui ka Inland tema viibimisest Pärnus ei teata. Ta töötas küll kindlasti Tallinnas.¹¹

1849. a. viibis Pärnus läbisõidul ja töötas siin aprillis-mais Peterburist pärit Carl Knoch. Mees teatas pärnulastele, et tegeleb dagerrotüüpikunstiga, töötab hotellis „Wien“ kell 10–18 ning teeb portreid 3 ja rühmavõtteid 5 hõberubla tükk. Samas sai tutvuda ka tema töödega.¹² Ilmselt peatus Knoch Peterburi tagasi reisides detsembri algul taas Pärnus ja töötas konsul Rodde suvemajas.¹³ Kolmas kord külastas Knoch Pärnut järgmise aasta novembris-detsembris. Seekord töötas mees madam Büttneri majas, hinnad olid samad.¹⁴

Fotograafia arenes kiiresti ja dagerrotüüpiaga hakkasid võistleva teisedki menettlused. Viimasena tegi veel dagerrotüüpe Pärnus 1855. a. aastalaadal fotograaf L. F. Makko Peterburist. Ta reklaamis ennast portreede ja grupifotode tegijana paberile (*Talbotypie*), klaas- (*Nipcotypie*) ja metallplaadile (*Daguerreotypie*). Mehe ateljee asus hotellis „Wien“. Makko pakkus võimalust

⁴ Väikese kirjutise Pärnu ja Pärnumaa fotograafidest on avaldanud V. Vende. Pärnu varasemad fotograafid. – Pärnu Kommunist 1982, nr. 216, 10.11, lk. 4.

⁵ Vt. nt. graveerija ja optiku S. Hosiase kuulutust. – Pernauches Wochenblatt (edaspidi PW) 1845, nr. 35, 01.09, lk. 290. Mees oli külastanud Pärnut ka juba varem, 1843. a. mais.

⁶ Nebelbilder. – PW 1845, nr. 51, 22.12, lk. 417. Teatest selgub, et see kuulus optikakunstnik Albert Weiß Austria-Ungarist Pesti lähedalt näitas alates 20. detsembrist seelses teatrisaalis udupilte, kusjuures teine etendus oli 23. detsembril. Mehe käsi ei käinud Pärnus hästi, ta sai õnnetult surma. Tema väheste järelejäänud asjade hulgas mainitakse ka udupilte (dissolving views) ja selle näitamise aparati. Vt. PW 1846, nr. 4, 26.01, lk. 31–32. Järgmine säärane etendus leidis aset 1851. a. mais. Vt. PW 1851, nr. 21, 26.05, lk. 172.

⁷ Selle fotograafia eriliigi kohta vt.: P. Tooming. Hõbedane teekond. Tallinn, 1990, lk. 7–13.

⁸ C. Borchardt. Portraits aux Daguerreotype. – PW 1844, nr. 30, 31, 22.07, 29.07, lk. 243, 251. Tallinna ja Pärnu ajalehes ilmunud kuulutustel on sarnaseid jooni, mis peaks kinnitama, et tegu on ühe ja sama mehega.

⁹ Lähemalt: K. Teder. Eesti fotograafia teerajajaid. Sada aastat (1840–1940) arenguteed, lk. 17–20. Vt. ka C. Borchardt. Portraits aus Daguerreotype. – Revalsche wöchentliche Nachrichten 1844, nr. 18, 19, 01.05, 08.05. Beilage, lk. 479, 520.

¹⁰ Inland 1847, nr. 24, 16.06, vrg. 531. K. Tederi raamatus „Eesti fotograafia teerajajaid“ (Tallinn, 1972) on ajalehe number vale (lk. 125).

¹¹ Inland 1847, nr. 31, 04.08, vrg. 677. Siit selgub ka, et Neuperti kompanjoniks oli Wilhelm Schenfeldt (Schönfeldt).

¹² C. Knoch. Daguerreotyp-Portraits. – PW 1849, nr. 18, 19, 30.04, 07.05. Beilage, lk. 148, 158. Vt. ka tema lahkumisteadet PW 1849, nr. 20, 14.05, lk. 166. Ta töötas seejärel Riias (Inland 1849, nr. 30, 25.07., vrg. 515).

¹³ C. Knoch. Daguerreotyp-Portraits. – PW 1849, nr. 50, 51, 10.12, 17.12, lk. 408, 416.

¹⁴ PW 1850, nr. 47, 48, 49, 25.11, 02.12, 09.12, lk. 392, 400, 408.

 PORTRAITS
 aux
 DAGUERREOTIPE.

Als Daguerreotypier zeige ich einem hohen-Adel und geehrten Publico an, daß ich fortwährend Portraits anfertige und auch in der Kunst der Daguerreotypie gründlich praktischen Unterricht erteile. Da vermitteltst dem Daguerreotyp nicht nur allein Portraits, sondern auch Gemälde und Natur-Gegenstände aufs allergetreueste hervorgebracht werden können, so hoffe ich, daß es Manchem wohl Interesse gewähren wird, sich mit dieser Kunst bekannt zu machen. Die erhaltenen Bilder kommen den feinsten Stahlstichen gleich.

Als Mechaniker habe ich die Ehre ferner bekannt zu machen, daß ich mit dem vom rühmlichst bekannten Hrn. Professor v. Jacobi neuesterfundene electro-magnetischen und Galvanischen Apparaten experimentire, die für Dilettanten ein ganz besonderes Interesse erregen. Auch wird die Anwendung selbiger von einsichtsvollen sachverständigen Doctoren für höchst zweckmäßig und wohlthuend anerkannt, als: zur Heilung gelähmter Gliedmaßen, der Gicht, Zahnweh u. s. w.

Das einmalige Aufstellen dieser Apparate kostet 5 Rubel Dec. Assig., wo mehrere Personen daran Theil nehmen können.

Das Atelier befindet sich in der Nicolaistraße im Hause der Mad. Büttner. Pernaü, den 20. Juli 1844.

E. Borchardt,
 Daguerreotypier und Mechaniker,
 und Verfertiger dieser Apparate.

Praegu teadaolevalt jõudis Pärnusse esimese fotograafia-
 na dagerrotüpiist Carl Borchardt (1816–1899) 1844. aasta
 juulis. Tema reklaamkuulutus Pernausches Wochenblat-
 tist (1844, nr. 30, 22.07).

pildistada igasuguse ilmaga kell 9–17 ja 15
 sekundiga, ühtlasi võis ateljees tutvuda välja
 pandud fotodega.¹⁵ Ludwig Makko oli aastatel
 1851–1854 korduvalt külastanud Tartut¹⁶ ja
 otsustas ilmselt sõita Pärnu aastalaadale, et
 tutvuda siinsete teenimisvõimalustega.

Lisaks dagerrotüpiistidele külastasid Pärnust
 mitmed optikud, kelle üksikasjalised tegemi-
 sed Pärnus pole lõpuni selged.¹⁷ 1852. aasta
 juulis-augustis viibis Pärnus Rootsi õueoptik
 Jacobsohn. Mitmete riistade hulgas reklaamis
 ta ka uut liiki *camera obscura*-t, niisiis pimekaa-
 merat.¹⁸ K. Teder mainib Tallinnas 1844. aastal
 Rootsi õueoptikut J. Jacobsohni, tegemist on
 tõenäoliselt sama mehega.¹⁹

Pärnu külalised ja uued suvevõõrad – fotograafid

1853. aastal juulist septembrini töötas Pärnus
 Ferdinand Rottie von Rhéda (Rottée de Rhéda),
 kes teatas, et tema fotoateljee, mis asub pargi
 lähedal härra Glabe majas, on iga päev avatud
 kell 11–12 ja seal valmistatakse valguspilte pa-
 berile.²⁰ Pisut hiljem tõrjus Rhéda kuulujutte, et
 tema fotod on liiga kallid, ja avaldas hinnakirja.
 Rinnaportree maksis 6, täisfoto 10 ja värvipilt
 (tõenäoliselt koloreeritud või maalitud aluspõh-
 jaga foto) 20 hõberubla.²¹

1854. aastal Krimmi sõja jõudmine Lääne-
 mere ruumi ehmatas vist ka fotograafid Pärnust
 eemale, sest selle aasta ajalehest ei ole ma päe-
 vapiltnekohta teateid leidnud, küll on nad
 platsis järgmisel suhlusooajal. Juulis jõudis taas
 Pärnusse J. Jacobsohn – seekord nimetas ta end
 juba Rootsi optikuks ja fotograafiks, kes valmis-
 tab päevapilte paberile ja klaasile. Ta kirjutas,
 millised on paberfotode eelised, võrreldes dager-
 rotüüpiaga (esimesi saab koloreerida, kopeerida
 jne.). Portreid tegi ta igasuguse ilmaga kella 9-st
 hommikul õhtuhämaruseni. Ta oli valmis ka
 andma juhatusi neile, kes fotograafiat õppida

¹⁵ Photographie auf Papier (Talbotypie)... PW 1855, nr. 31, 30.07. Irdreklaamilisa.

¹⁶ K. Teder. Eesti fotograafia teerajajad: sada aastat (1840–1940) arenguteed, lk. 32. Vt. ka Makko reklaame Tartus Dörptsche Zeitung (edaspidi DZ) 1853, nr. 123, 19.10, nr. 144, 07.12.; DZ 1854, nr. 1, 02.01.

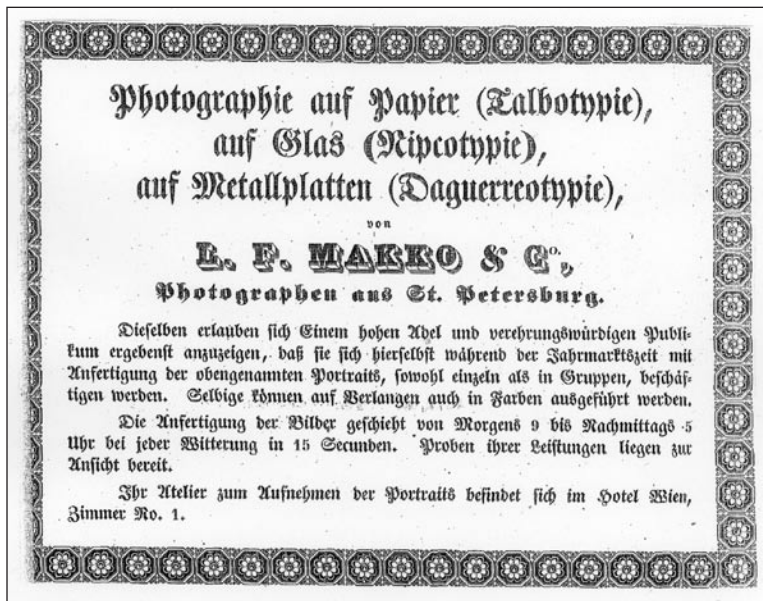
¹⁷ Nii peatus Pärnus 1850. a. Preisi optik ja mehhaanik J. Aischmann Koblenzist. Vt. PW 1850, nr. 22, 32, 03.06, 12.08, lk. 186, 272 ja M. Löwenstein PW 1850, nr. 18, 06.05. Beilage, lk. 153.

¹⁸ PW 1852, nr. 29, 31, 19.07, 02.08. Irdreklaamilisa. *Camera obscura* kohta lähemalt: P. Tooming. Höbedane teekond. Tallinn, 1990, lk. 59–63.

¹⁹ K. Teder. Eesti fotograafia teerajajad: sada aastat (1840–1940) arenguteed, lk. 18.

²⁰ F. v. Rhéda. Lichtbilder auf Papier. – PW 1853, nr. 30, 25.07, lk. 244.

²¹ F. v. Rhéda. Lichtbilder auf Papier. – PW 1853, nr. 31, 01.08, lk. 252. Vt. ka tema lahkumisteadet. – PW 1853, nr. 37, 12.09, lk. 302.

Peterburi fotograaf L. F. Makko külastas korduvalt Pärnut ja Tartut. Tema tegi juba fotosid paberile ja klaasile, lisaks ka ühena viimastest dagerrotüüpiad. Makko reklaam ajalehest Pernausches Wochenblatt (1855, nr. 31, 30.06).

soovivad. Kas mõni pärnulane seda ka tegi, pole veel teada, ent võimalust selleks igatahes pakuti. Mehe ateljee asus Nikolai tänaval endises Gläse majas pagarmeister Stegmanni juures.²²

1856. aasta juulis peatus taas hotellis „Wien“ optik M. Löwenstein, kes kauples mitmesuguste optiliste ja meteoroloogiliste riistadega. Paljude imelike riistade hulgas oli ka *camera obscura*.²³ Järgmisel aastal külastas Pärnut F. A. Lehmann Erfurtist, kes tutvustas pärnulastele suurt optika imet stereoskoopi.²⁴ 1858. aastal esitles Pärnu kodanikele pano- ja dioraamat Albert Lütze.²⁵

V. Vende²⁶ nimetab Pärnu fotograafide hulgas ka hilisemat tuntud Tartu foto- ja litograafi Georg Louis (Ludwig) Friedrich Höflingeri. Mees ilmus Pärnusse ilmselt 1852. aastal, millega täpselt ta siin olles tegeles, pole selge. Höflingeri mainitakse aastal 1853 paaril korral Nikolai kiriku sünnimeetrikas vaderina. Koguduse pastor

lisas tavaliselt kõigile vaderitele elukutse või tegevusala, Höflingeril see puudub. Küll reklaamis Höflinger ennast 1853. aasta sügistalvel fotograafina Darmstadtist.²⁷ Allakirjutanu kahtleb, kas mees ikka elas pidevalt Pärnus. Kindel on, et L. Höflinger lahkus Pärnust 1856. a. mai lõpul.²⁸ Vende teade, et Höflinger rajas perekonna Pärnus, on eksitav. Ta abiellus küll Pärnus (14.01.1858), ent oli sellal juba tartlane.

1859. aastal juulis ja augustis peatus Rütli tänaval härra Horni majas Peterburi fotograaf Julius Frohse, kes teatas auväärsele publikule, et valmistab igas suures ja uue meetodi järgi portreid. Ta töötas kell 10–18 ja ka sombuse ilmaga (*trübe Witterung*).²⁹

1860. aasta märtsis leiame optik M. Löwensteini taas Pärnus hotellis „Wien“. Mitmesuguste instrumentide kõrval pakkus ta müügiks elegantseid raamikesi ja *Etuis*³⁰ fotoportreedele.³¹

²² Jacobsohn. Optiker und Photograph aus Schweden ... – PW 1855, nr. 29–30, 16.07, 23.07. Irdreklaamilisa.

²³ Opticus Löwenstein ... – PW 1856, nr. 29, 21.07. Irdreklaamilisa.

²⁴ Lehmann's größtes Wunder der Optik... – PW 1857, nr. 44, 02.11, lk. 352.

²⁵ A. Lütze. Panorama und Diorama ... – PW 1858, nr. 42, 18.10, lk. 336. T. Liibek märgib meest ja tema panoraamat 1861. aasta mais Tallinnas. Vt.: T. Liibek. Fotograafiaelu Tallinnas 1860. aastatel. Vana Tallinn XX (XXIV). Tallinn: Estopol, 2009, lk. 222.

²⁶ V. Vende. Eesti esimesed fotograafid. Eesti fotograafia ajaloost VIII. – Sirp ja Vasar 1982, nr. 11, 12.03, lk. 4.

²⁷ L. Höflinger. Glas-Photographie. – Dörptsche Zeitung 1853, nr. 144, 147, 150, 07.12, 14.12, 21.12. Beilage, lk. 12, 11, 7.

²⁸ PW 1856, nr. 20, 19.05, lk. 162.

²⁹ J. Frohse. Photograph aus St. Petersburg ... – PW 1859, nr. 29, 31, 18.07, 31.08, lk. 236, 252. 1866. aastal märgitakse meest fotograafina Võrus.

³⁰ Arvatavasti fotokarp.

³¹ Optikus M. Löwenstein... – PW 1860, nr. 10, 05.03, lk. 80.

Järgmisel aastal (1861) oli suplushooaja suvefotograafiks A. Richter, kes peatus proua Siebe majas Deringi apteegi vastas. Ta töötas soodsa ilmaga iga päev. Odava hinna juures töötas ta foto täpsust ja soliidsust.³² Nähtavasti aastalaada puhuks saabus 1863. aastal Pärnusse ka optik J. Baar Libaust (Liepāja), tema müügi- ja hulgast leiate ka väga kenad stereoskoobipildid.³³

1865. aasta jaanuaris töötasid Pärnus Ellrich ja Koch Tallinnast. Ellrich & Koch teatas, et on lühikeseks ajaks avanud herra Richteri aias vana apteegi vastas ateljee. Nad valmistasid portreid, grupifotosid ja visiitkaarte, koloreerisid fotosid, kusjuures seda kõike väga odava hinnaga. Nad pildistasid kell 10–14 köetavas salongis iga ilmaga.³⁴ Richteri aiast kolisid nad Carl Lemmerhirti majja ja tegutsesid seal kuni 20. veebruarini ning lahkusid seejärel Pärnust.³⁵ Oktoobris olid nad taas Pärnus ja pildistasid Richteri majas.³⁶ Pisut hiljem teatas Ellrich & Koch, et nende ateljee vana apteegi vastas on avatud ainult 27. veebruarini 1866.³⁷ Talvine aeg ja väikelinn ei kindlustanud fotograafidele tõenäoliselt vajalikku sissetulekut, lisaks tegutses linnas juba L. Seidlitz. Sama aasta lõpus peatus H. Ellrich läbisõidul lühiajaliselt uuesti Pärnus. Ateljee oli avatud taas Richteri aias kell 11–14. Ta märkis, et lisaks harilikele valmistab ka topeltportreid.³⁸

1867. aastal külastas Pärnut P. Schmidt Riist. Ta teatas, et peatub linnas lühiajaliselt

ja tema ateljee asub herra proviisor Richteri aias, ühtlasi andis teada ka erinevate fotode tosina hinnad.³⁹

1868. aasta oktoobris oli pärnulastel lühikest aega vaadata kuningliku Preisi õuefotograafi C. A. Lau loomutruude klaasfotode näitus (*Ausstellung*), mis eksponeeris kunstiteoste reproduktioone. Seda võib siis pidada fotonäituste algusaastaks Pärnus.⁴⁰

Foto oli siiski üsna kallid ning ennast lasksid jäädvustada peamiselt saksa soost linlased ja ümberkaudsed aadlikud. Seda peegeldavad ka fotograafide reklaamkuulutused, mis avaldati üksnes Pärnu saksakeelses ajalehes.

Friedrich Wilhelm Louis Seidlitz avastab Pärnu

Millal just Louis (Ludwig) Seidlitz Pärnusse saabus, ei õnnestunud selgitada. Esimene teade temast kui fotograafist ilmus Pernauseschen Wochenblattis 1862. aasta mais.⁴¹ Ta töötas iga päev kell 9–12 ja 17–19 ning elas kirurg Unterkircheri juures. Juunis teatas ta, et peatub veel lühikest aega Pärnus, ja palus neid, kes olid tema juurde registreerinud, ennast õige varsti külastada.⁴² Juulis avaldas ta uue kuulutuse, kus teatas, et vastu tulles sõbralikele palvetele pikendab ta Pärnus viibimist aastalaada lõpuni. Augustis andis Seidlitz teada, et ta müüb oma ateljees Pärnu linna vaadet, hõberubla eksempl-

³² A. Richter. Hiermit erlaube ich ... – PW 1861, nr. 29, 22.07, lk. 232. Reklaam ilmus veel kahes ajalehenumbri nr. 30, 31, 29.07, 05.08, lk. 241, 251.

³³ J. Baar. Optikus aus Libau ... – PW 1863, nr. 31, 3.08, lk. 253.

³⁴ Ellrich & Koch. Photographie. – PW 1865, nr. 4–6, 16.01, 20.01, 23.01. August Hermann Ellrich oli tegevust alustanud Tallinnas 1859, aasta hiljem ka Johann Karl Koch. Vt. T. Liibek. Fotograafiaelu Tallinnas 1860. aastatel. Vana Tallinn XX (XXIV). Tallinn: Estopol, 2009, lk. 209.

³⁵ Das photographische Atelier... – PW 1865, nr. 10–12. 06.02, 10.02, 13.02.

³⁶ Ellrich & Koch. Photographie. – PW 1865, nr. 76–77, 02.10, 06.10.

³⁷ PW 1866, nr. 15, 23.02.

³⁸ H. Ellrich. Photographie-Anzeige. – PW 1866, nr. 95, 96, 10.12, 14.12.

³⁹ P. Schmidt & Co. – PW 1867, nr. 36, 10.05. Beilage.

⁴⁰ C. A. Lau. Im Saale der Bürgergesellschaft ... – PW 1868, nr. 85, 30.10. Beilage. Mees oli tutvustanud oma näitust juba kaks aastat varem (1866) Tallinnas (vt. T. Liibek. Fotograafiaelu Tallinnas 1860. aastatel. Vana Tallinn XX (XXIV). Tallinn: Estopol, 2009, lk. 223).

⁴¹ F. L. Seidlitz. Photographien ... – PW 1862, nr. 19, 12.05, lk. 147. Sama teade ilmus veel ajalehes 19. ja 26. mail. Enne seda oli Seidlitz elanud Tartus. Ta käis Tartu Jaani koguduses kolmel aastal (1860–1862) armulaual. Personaalaramat märgib mehe nime ja vallalisust. Mida ta Tartus täpselt tegi, ei õnnestunud selgitada. Küll nimetas Dörptsche Zeitung (1862, nr. 48, 27.04. Beilage) linnast lahkunud reisijate hulgas „F. L. Seidlitz, Photograph“. Mees teatas ajalehes kolm korda oma lahkumisest Tartust, ilmselt selleks, et kõik temaga seotud sellest teada saaksid. Pole võimatu, et Seidlitz õppis just Tartus päevapiltnikuks või tegutses siin mõne fotograafi abiliseana. Dörptsche Zeitung (1850, nr. 37, 28.03, lk. 8; 1852, nr. 50, 2.04, lk. 8) märgib küll Tartust ärareisinate seas ka L. F. Seidlitzit, ent kas tegemist on ühe ja sama mehega, jääb hetkel lahtiseks.

⁴² F. L. Seidlitz. Photographische Anzeige. – PW 1862, nr. 24, 25, 16.06, 23.06, lk. 187, 196.

Album photographischer Ansichten von Pernau,
bestehend aus 25 Blättern nach Original-Aufnahmen
in Kartenformat.
 Preis desselben 4 Rubel, in sauberem Einband 4 Rubel 50 Kop. einzelne Ansichten à 25 Kop.
 Zu haben bei **Louis Seidlitz, Photograph.**

Louis Seidlitz oli esimene fotograaf, kes avaldas Pärnu linnavaadete albumi, aastal 1866. Selle albumi reklaam ajalehest Pernauesches Wochenblatt (1866, nr. 98, 21.12).

lar. Ülesvõte oli tehtud soodsaimast paigast Ülejõelt.⁴³ Tegemist on esimese teadaoleva Pärnu linnavaatega. Ka Perno Postimees reklaamis fotot: „Perno linna pildid mis päwa-massina läbbi wägga selgesti malitud, müüb siin, 1 rubla tük, kirjapostkontori wasto F. L. Seidlitz.”⁴⁴ 1. septembril lahkus Seidlitz Pärnust, tema linnavaateid müüs edasi R. Jacoby raamatukauplus.⁴⁵ Sellega oli Seidlitz töenäoliselt esimene suvekülaskäik Pärnu lõppenud. Miski teda Pärnus siiski köitis, sest juba järgmisel aastal teatas ta, et pildistab 1. aprillist igasuguse ilmaga klaasateljees Tallinna värvate vastas ja valmistab igas suuruses portreid, perekonnafotosid, koopiaid õlimaalistest ja muudest piltidest.⁴⁶ Näib nii, et Seidlitz jäi ka talveks Pärnusse. Ta teatas ajalehes, et austatud publiku hulgas levib eksitav kuuldus, et talvised fotod pole nii head kui suvised. Ta andis teada, et aastaaeg ei avalda mingit mõju ülesvõtetele ja et ta pildistab soojas klaasmajas kell 10–14. Lisatud on, et lisaks portreede tegemisele kopeerib ta fotosid, litosid, vase- ja teraslõikeid. Odavate hindade juures lubas mees kiiret ja soliidset teenindust.⁴⁷ Järgmise aasta jaanuaris teatas Seidlitz pärnulastele, et ta on fotode hinda alandanud, nüüd maksab fototoosin 4 ja pooltoosin 2 rubla, vanadele klientidele, kellel portreed või negatiivid olemas, maksab tosin 3 rubla.⁴⁸ Näib nii, et talv väikelinnas oli raske aeg fotograafidele. Ka töötas linnas sel aastal

Ellrich & Koch ateljee. Järgmise aasta jaanuaris pakkus fotograaf Seidlitz abi lastele, kes vajasisid järeleaitamist koolitöös.⁴⁹

Pärnu linnavaadete album

1866. aasta jääb Pärnu fotograafia ajalukku linnavaadete ja nende albumi ilmunisega. Esimene avaldas R. Jacoby & Co reklaami, milles teatas, et 20 erinevat Pärnu fotovaadet saab osta nende raamatupoest à 35 kopikat tük.⁵⁰ Pole küll öeldud, kes oli linnavaadete autor. Enne jõule avaldas Seidlitz kohalikus saksakeelses ajalehes fotoalbumi reklaami.⁵¹ Album kandis pealkirja „Album Photographischer Ansichten von Pernau in 25 Blättern nach Original-Aufnahmen von L. Seidlitz Photograph”. See maksis tavalises köites 4 rubla ja kenamas köites 50 kopikat rohkem. Seidlitz müüs ka üksikvaateid, 25 kopikat tük.

Hetkel on Eestis teada kaks fotoalbumit: üks neist kuulub Pärnu Muuseumile⁵² ja teine on eravalduses. Müüki läinud albumite arv pole muidugi teada. Ka pole selge üksikvaadete arv. On olemas üksikvaateid, mis pole mahtunud kumbagi albumisse (näiteks maja Vana turu ääres, Munga ja Pika tänava nurgal). Albumitest puuduvad mitmed tollase Pärnu olulised hooned. Eesti Ajalooarhiivis säilitatakse 21 fotorep-

⁴³ F. L. Seidlitz. Photographische Ansicht von Pernau. – PW 1862, nr. 31, 32, 04.08, 11.08, lk. 244, 251.

⁴⁴ Perno Postimees 1862, nr. 32, 33, 34; 15.08, 22.08, 29.08, lk. 256, 264, 272. Sellele on tähelepanu juhtinud juba K. Teder (1972). Seda kuulutust on mitmed uurijad pidanud küll ekslikult esimeseks eestikeelseks fotograafiaalaseks teateks ajakirjanduses. Selleks on siiski Tallorahwa Postimehe teade Prantsuse kuninga „wotokrahwi” maalimisest ja tema „wotokrahwi piltidest”. – Tallorahwa Postimees 1859, nr. 26, 26.06, lk. 207–208.

⁴⁵ F. L. Seidlitz. Photographische Anzeige. – PW 1862, nr. 34, 25.08, lk. 268.

⁴⁶ F. L. Seidlitz. Photographische Bekanntmachung. – PW 1863, nr. 13, 14, 15, 30.03, 06.04, 13.04, lk. 104, 112, Beilage, lk. 121–122.

⁴⁷ F. L. Seidlitz. Photographische Bekanntmachung. – PW 1864, nr. 21, 22, 11., 14.03.

⁴⁸ L. Seidlitz. Photographie-Anzeige. – PW 1865, nr. 4, 16.01.

⁴⁹ PW 1866, nr. 1, 05.01.

⁵⁰ R. Jacoby & Co. Ansichten von Pernau. – PW 1866, nr. 52, 13.07.

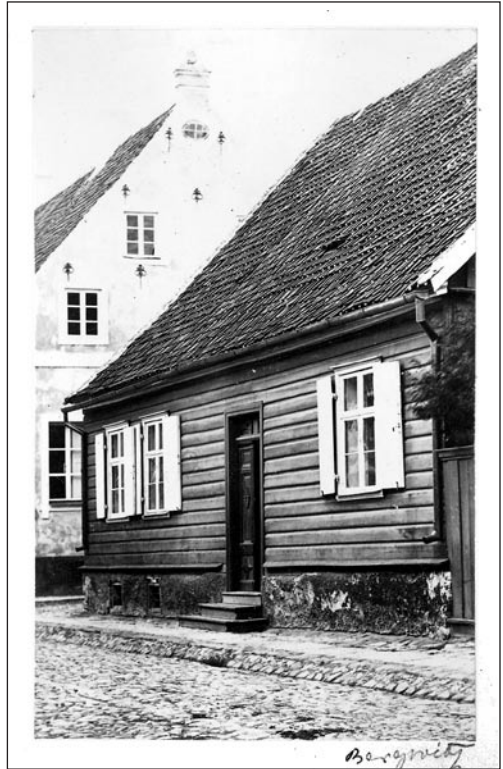
⁵¹ L. Seidlitz. Album photographischer Ansichten von Pernau... – PW 1866, nr. 98, 99, 21., 24.12.

⁵² Pärnu Muuseum, PÄMu 4521/F 3516.

rodega postkaarti Seidlitz Pärnu vaadetest, mis avaldati Eesti Vabariigi algul Pärnu Arheoloogia Seltsi initsiatiivil, fotode autorit nimetamata.⁵³ A. Vungi koostatud Pärnu vanade fotode albumis on avaldatud 13 Seidlitz ülesvõtet.⁵⁴ Tema koos fotot leiame ka koguteose „Pärnumaa” teisest osast, kusjuures üks neist on kaanefoto.⁵⁵ Kõik ülesvõtted on praegu dateeritavad üksnes albumi ilmutumisaastaga. Nähtavasti valmisid selle üksikfotod siiski mitme aasta jooksul.

Säilinud albumid erinevad nii fotode arvult, järjestuselt kui ka köitelt. Eravalduses albumil on trükikirjaga rohekad kõvad pappkaaned, tiitelleht ja selle järel leht pühendusega „Herrn Consul und Ritter Alexander Hermann von Rodde widmet diese kleine Arbeit hochachtungsvoll Louis Seidlitz”. Edasi järgnevad kokkukõidetud 25 papplehte, mille esiküljele on liimitud fotod. Albumi ühe lehe tagaküljele on kleebitud samuti foto. Seega on albumis 26 fotot, mille suuruseks u. 5,6×8,9 cm. Fotodel on ka pliiatsiga kirjutatud allkirjad, tõenäoliselt fotograafi enda poolt. Põhiliselt on Seidlitz jäädvustanud linna üksikhooneid. Elamute puhul leiame selle omaniku nime (Bergwitz, Puls, Consul Bremer), teine rühm on ühiskondlikud hooned (Salon, Töchterschule, Schwarz Bude jm.). Üldvaateid on vähe (Pernau v. d. Ostseite, Winterhafen). Õnnestunud on Kuninga tänava (Königstraße) ülesvõte, kus näeme peaaegu esiplaanil tollaseid pärnakaid.⁵⁶ Pärnu Muuseumi albumis on 29 fotot, ent puuduvad originaalkaaned, pühendusleht ja fotode järjekord on teine. Albumites erinevad ka fotode allkirjad. Muuseumi kullatud servaga nahkalbum oli mõeldud tõenäoliselt kingituseks. Mitmete fotode kalligraafilises kirjas allkirjade sisu viitab sellele, et album on kõidetud, ümber kõidetud või koostatud tunduvalt hiljem. Nii kannab üks vaadetest allkirja „Der jetzige Bahnhofs Platz”.⁵⁷

Seidlitz tegevus Pärnus jätkus, ent järgmise aasta juulis töötas piltnik Sindis endises Zöpfeli majas. Ta lubas teha portreid, hoonete- ja maastikupilte ning kopeerida, ta avaldas ka hinnad.⁵⁸ Augustis müüs ta ateljees odava hinnaga

Vana eesti koguduse pastoraat ehk Bergwitzi maja. Pildistamise ajal elas majas Pärnu Eliisabeti koguduse pastor C. W. H. Bergwitz, hiljem töötas hoones Feldbachi kool. Foto L. Seidlitz Pärnu fotoalbumist (1866). Erakogu

õlimaale, kuldraamis peeglit, 10 köidet Meyeri konversatsioonileksikoni jm. pudipadi.⁵⁹

Järgmise aasta (1868) augustis andis Seidlitz teada, et töötab oma ateljees Tallinna värvate vastas kell 9–18 ja kostilapsed (Pensionäre) leiavad tema juures soodushinnaga vastuvõttu. Ta teatas ühtlasi, et kui noor tütarlaps soovib eratunde klaverimängus, prantsuse keeles või mõnes teises õppeaines, tuleb tal lähemate teadete saamiseks pöörduda tema fotoateljeesse.⁶⁰ Näib nii, et eelmisel aastal alanud majandusraskused kummitavad Seidlitzit ka sel aastal.

⁵³ Eesti Ajalooarhiiv, f. 2073, n. 1, s. 206.

⁵⁴ Pärnu vanadel fotodel. Fotosid Pärnu Muuseumi kogust. Koostanud A. Vunk. Tallinn, 2007.

⁵⁵ Pärnumaa: loodus, aeg inimene 2. Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn, 2010.

⁵⁶ Selle foto on avaldanud P. Tooming raamatus „Tähelepanu, pildistan! Eesti foto minevikust 1840–1940”. Tallinn, 1986, lk. 215.

⁵⁷ Pärnusse jõudis kitsarööpmeline raudtee 1896. aastal.

⁵⁸ L. Seidlitz. Photographie Anzeige. — PW 1867, nr. 50, 01.07. Irdreklaamilisa.

⁵⁹ PW 1867, nr. 64, 19.08.

⁶⁰ Vt. PW 1868, nr. 61, 07.08. Beilage.

1868. aastal ilmus Pärnusse Seidlitzile uus konkurent Theodor John. Oma reisil läbi Liivimaa jõudis ta Pärnusse, kus avas herra Richteri aias ateljee, mis töötas iga ilmaga kell 10–17. Ta valmistas ka elusuuruses fotosid.⁶¹ Oktoobris teatas ka T. John, et jääb talveks Pärnusse ja võtab soovijaid vastu iga ilmaga sooja köetavas klaasateljees Richteri aias kell 10–15, valmis fotod sai tellija kätte tema elukohas Kajaeri majas.⁶²

Novembris teatas Seidlitz hinnaalandusest: 12 fotot maksavad 2, kõrgläikega 3 rubla, 25 (post)kaardiformaadis kunstfotot (Kunstphotographien) aga ühe rubla.⁶³ Järgmises ajalehes ilmus reklaamkuulutus ka T. Johnilt, kes avaldas tööde hinnakirja ja teatas, et koopiaid teraslõigetest (kunstfotodid?) tal ajapuudusel varuks pole ning et iga tema valmistatud ülevõte on varustatud tema nimega.⁶⁴ Et T. John oli kunstfoto järele lisanud küsimärgi, vallandus poleemika. Seidlitz tundis muidugi ennast puudutatuna, sest oli ju tema kasutanud seda sõna oma reklaamkuulutuses. Tema arvates oli kunstfoto originaalkunstiteose või selle reproduktsiooni ülevõte, seega kunsti repro.⁶⁵ John pidas sõna sisu säärest selgitust ebaõigeks ja märkis, et teraslõike kopeerimine on fo-

tograafi kergemaid ja lihtsamaid töid. Kunstiteos või kunstfoto on kunstimaitsega komponeeritud ja tehniliselt täiuslik fototöö.⁶⁶ Seidlitz omakorda selgitas, et mõistab kunstfoto all ühte foto liiki, mis teeb ülevõtteid õli- või akvarellimaalidest, skulptuuridest, vase- ja teraslõigetest. Ühtlasi ta märgib, et lõpetab poleemika ja ignoreerib täielikult kadedusest tekkinud rünnakut tema kuulutusele.⁶⁷ John vastas veel kord ja märkis, et kunstfoto säärane tõlgendus on ja jääb fotograafidele ja kunstikaupmeestele tundmatuks. Seidlitz on selle säärasesena ise leiutanud. Tegemist pole ka kadeduse, vaid Seidlitz konkurentsihirmuga, mis päädis Johni äritegevuse keelamise taotlemisega isegi laada ajal.⁶⁸

Nähtavasti ei suutnud fotograafia Seidlitzile ja tema perele tihenened konkurents enam vajalikku sissetulekut tagada. 18. septembril 1869 avas ta kirjutus- ja joonistusvahendite äri, millega liitis veel naiskäsitööpoe.⁶⁹ Aastate jooksul kauples Seidlitz väga paljude asjadega (kantseleitarbed, mänguasjad, tapeet, paberlilled, parfüümid, naiste käsitöö esemed jm.) ning võttis lapsi kostile. 1870. aastal nimetas Seidlitz end veel korra fotograafiks, edaspidi tundis pärnulane üksnes

Pärnu talvesadam.
Foto L. Seidlitz
Pärnu fotoalbumist
(1866). Erakogu

⁶¹ T. John. Photographie. – PW 1868, nr. 56–58, 20.07, 24.07, 27.07. Beilage.

⁶² T. John. Photographie. – PW 1868, nr. 78, 80, 05.10. 12.10. Beilage.

⁶³ L. Seidlitz.. Preisermäßigung. – PW 1868, nr. 88, 89, 09.11, 13.11. Beilage.

⁶⁴ T. John.. Photographie. – PW 1868, nr. 89, 13.11.

⁶⁵ [Seidlitz]. Rechtfertigung. – PW 1868, nr. 90, 16.11.

⁶⁶ T. John. Entgegnung. – PW 1868, nr. 91, 20.11. Beilage.

⁶⁷ L. Seidlitz. Allendliche Erklärung. – PW 1868, nr. 92, 23.11.

⁶⁸ T. John. Eingesandt. – PW 1868, nr. 93, 27.11.

⁶⁹ Pernausche Zeitung (edaspidi PZ) 1869, nr. 74, 76, 86, 20.09, 27.09, 01.11.

samanimelist pudukaupmeest. Ilmselt mees enam laiemas ulatuses fotograafia ei tegeanud, küll müüs ta fotosid.⁷⁰ Talle kuulus ka trükipressiga pisike litograafiatöökoda, mis alustas tööd 1876. aastal (luba 11.12. 1875).⁷¹

Kes siis oli esimese paigafotograafia Pärnus tegutsenud mees? Friedrich Wilhelm Louis⁷² Seidlitz sündis 9. oktoobril 1824 Wuppertali lähedal Barmenis Nordrhein-Westfalisi, ⁷³ päritolult sakslane. Tema varasem elukäik ei ole teada. Elanud 1860. aastate algul Tartus, jõudis 40. eluaastale lähenev häärasmees Pärnusse. Ta abiellus 1863. aasta novembris Tartus pürjeli ja lihameistri (kondiraiuja) Carl Eduard Grossmanni tütre Mathilde Charlottega, kes oli sündinud selles linnas 1. novembril 1840.⁷⁴ Nende abielust on teada vähemasti neli tütart: Jenny Wilhelmine, Therese Henriette Emilie, Olga Sophie Mathilde, Berta Hildegard ja viimasena poeg Richard Emil Robert (1880), kes suri kaheaastaseks saamata. Pärnu päevapiltnik ja pudukaupmees Louis Seidlitz suri 20. mail 1882 maksavähki ja puhkab Pärnu kalmistul.⁷⁵ Tema lesk pidas poodi edasi ja suri Pärnus 7. veebruaril 1910.

Pärast seda, kui Seidlitz oli valinud pudukaupmehe ameti, jätkas Pärnus fotograafina Theodor John, ent ta teatas Pärnust lahkumisest järgmise aasta mai keskel ja lubadusest naasta septembris. Ta lahkus siiski alles juuni algul.⁷⁶ Veel korra töötas T. John Pärnus aprillist juunini 1870, siis leiame ta juba Tallinnas ja Tartus tegutsemas.⁷⁷

Loodus tühja kohta ei salli. 1870. aasta septembris jõudis Pärnusse Paul Lanz, kes teatas pärnulastele, et kavatseb fotograafia linna elama asuda. Alates 15. septembrist töötas ta iga päev kell 10–15 ateljees härra Richteri majas.⁷⁸ P. Lanz tegutses Pärnus aastail 1870–1918(?).⁷⁹ Segane aeg. Küsimärk seda, et ma pole kindel, kas surmani tegutses! Tema töö Pärnu fotograafina alles ootab uurimist.⁸⁰ Wilhelm Carl Paul Lanz sündis Ida-Preisimaal Schmodittenis (praegu Rjabinovka Kaliningradi oblast) Preisi Eylau maakonnas (praegu Bagrationovski rajoon) 29. juunil 1847, käis leiris Kandittenis (praegu Kandyty Poola). Tema isa oli [kooli?]inspektor. Lanz kosis (1872) Pärnus politseikomisar Johann Heinrich Adrian Kosinsky lese Annette Sophie. P. Lanz abikaasa oli sündinud vallaslapsena (24.11.1843), kelle isa oli tähtis pärnulane Carl Christian Erler ja ema eestlasest teenija Mari Endrikson. Lisaks abikaasa kahele lapsele sündis Lanzi perre veel vähemalt seitse last – viis tütart ja kaks poega.⁸¹ P. Lanz suri Pärnus 27. veebruaril 1918 südamehaigusse. Lanzil oli huvitav komme – ta lahkus suviti kuuks või paariks Pärnust ning teatas sellest alati ajalehes, nii ärasõidust kui ka tagasisaabusist.⁸² Ilmselt külastas ta suviti oma isa või sugulasi Ida-Preisimaal ja ostis fotokaupu. Samas ei saa välistada võimalust, et ta töötas kusagil fotograafina. Supelushooajaks jäi Pärnu tavaliselt fotograafia, vähemasti on neist teateid kasinalt. 1873. aastal

⁷⁰ Vt. nt. PZ 1881, nr. 46, 19.06.

⁷¹ EAA, f. 296, n. 5, s. 922, pagineerimata.

⁷² P. Tooming pruugib küll eesnime Ludwig. Vt. P. Tooming. Tähelepanu, pildistan. Eesti foto minevikust, 1840–1940. Kunst, Tallinn, 1986, lk. 260. Allakirjutanu leidis selle nimekuju küll mitmel korral, ent mees ise kasutas trükisõnas ikka Louis'd.

⁷³ Tänapäeval on Barmen Wuppertali üks linnaosa.

⁷⁴ EAA, f. 1253, n. 1, s. 598, l. 23; s. 62, l. 16.

⁷⁵ Eesti Ajalooarhiiv, f. 1273, n. 3, s. 14, lk. 109–110. Vt. ka surmakuulutust PZ 1882, nr. 39, 25.05.

⁷⁶ T. John. Photographie-Anzeige. – PZ 1869, nr. 30, 31, 32, 12., 16., 19.04. Vt. ka tema lahkumisteade PZ 1869, nr. 44, 45, 4., 7.06.

⁷⁷ Vt. PZ 1870, nr. 30, 43, 18.04., 6.06. Beilage. Theodor John (u. 1839–23.10. 1894) pärines Kulmist Preisimaalt (praegu Chełmno Poolas). John oli tulnud Tallinnasse 1860 Königsbergist, töötanud Narvas 1862–1868 ja jõudis siis Pärnu. Hiljem töötas ta taas Tallinnas ja seejärel pikemat aega Tartus, kus ka suri (EAA, f. 1253, n. 1, s. 563, l. 34). Ilmselt tegutsesid pärijad tema nime all edasi. Vt. Postimees 1896, nr. 63, 16.03. Eesti Kultuuriloolise Arhiivi fototeegis on üle 200 Johni foto. Vt. V. Asmer. Esimestest piltnikest Eestimaal ja nende fotodest Eesti Kultuuriloolises Arhiivis (1844–1900). Eesti Kirjandusmuuseumi Aastaraamat. Paar sammukest XIII. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1996, lk. 103.

⁷⁸ P. Lanz. Photographie-Anzeige. – PZ 1870, nr. 71, 75, 12., 19.09. Beilage. Tema ametlik tegevusluba pärineb küll 11. maist 1871 (EAA, f. 296, n. 5, s. 55, pagineerimata).

⁷⁹ P. Lanz on tegutsenud ka Haapsalus. Vt. http://www.muuseum.haapsalu.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=530:ilupiltnikud-endisaegses-haapsalus&catid=138:haapsalu-fotograafid-&Itemid=322.

⁸⁰ EAA, f. 1273, n. 1, s. 391, l. 216.

⁸¹ Vt. nt. PZ 1875, nr. 24, 28.03; PZ 1876, nr. 22, 19.03, nr. 38, 18.05. Beilage, PZ 1880, nr. 41, 27.05, nr. 72, 16.09.

⁸² J. Bienert. Photographisches Atelier. – PZ 1873, nr. 53, 55, 57, 12.07, 19.07, 26.07.

töötas juulist septembri alguseni Siebe majas Johannes Bienerti fotoateljee kell 10–17.⁸³ Juuli lõpus jõudis reisilt tagasi ka P. Lanz, kes kuulutas, et ehitab uut ja hea valgustusega klaasateljeed oma majja tütarlastekooli lähedal ja alustab tööd alates 5. augustist kell 10–17.⁸⁴ Lanz on elanud Pärnus mitmel pool. 1894. aastal paiknes tema fotoateljee Vee tänaval.⁸⁵ Liivimaa aadressiraamatu (1909) järgi elas P. Lanz Nikolai 21, mis asus Pärna ja Nikolai nurgal. Selle kahe puumajaga kinnistu oli Lanz ostanud 1897. aastal, enne seda oli ta elanud Ida tänaval majas nr. 5.⁸⁶

Siiski leidis aeg-ajalt päevapiltnikke, kes proovisid töötada Pärnus. 1879. aastal külastas taas linna H. Ellrich Königsbergist. Ta teatas ateljee avamisest 1. jaanuarist 1879, fotode hinnakirja, vastuvõtuajad ja ateljee asupaiga Siebe majas.⁸⁷ Ellrichi reklaamile reageeris kiiresti P. Lanz, kes ajendatuna sagedastest kuulujuttudest (vist siis hindade kohta) avaldas oma fotode hinnad, kusjuures rasvaselt oli trükitud, et neid valmistatakse kõige uuema meetodi järgi. Seda viimast väljendit oli pruukinud oma reklaamis ka Ellrich.⁸⁸ Lanz siirdus ka sellel suvel välismaale. Juulis jõudis Pärnu fotograaf Leonti Gantzwohl Varssavist. Ta teatas ateljee lahtioleku aja, milliseid töid ta teeb (näiteks koopiad dageritest) ja asukoha Rüütli tänaval Siebe majas.⁸⁹

Pole võimatu, et Pärnust läbi rändavaid päevapiltnikke oli rohkem, sest kõik ei pruukinud end ajalehes välja kuulutada, võidi kasutada ka välireklaamkuulutusi või veel mingit muud võimalust.

Prægustel andmetel külastas esimene fotograaf, dagerrotüüpist C. Borchardt, Pärnut 1844. aastal, pannes ühtlasi aluse rändfotograafide ajajärgule linnas. See periood kestis 1863. aastani, mil Pärnus jäi paigale L. Seidlitz, kes avas Tallinna värvate juures ateljee. Tema töödest on olulisim

Pärnu vaadete fotoalbum (1866) ja esimene Pärnus linna üldvaade (1862). Aastail 1863–1870 kestis omapärane üleminekuperiood, kus linnas töötas küll oma päevapiltnik Seidlitz, ent laatadel ja suviti jätkasid tööd mitmed rändfotograafid. Uut perioodi alustas P. Lanzi paigateljee avamine 1870. aastal. Mõnel harval aastal peatusid Pärnus siiski üksikud rändfotograafid, kuid nende külaskäigud olid pigem erand kui reegel.

L. Seidlitz oli üks varasemaid linnaruumi pildistajaid terves Eestis ja linnavaadete müüjaid.⁹⁰ 1866. aastal toimus Pärnus teadaolevalt esimene fotovargus⁹¹ ja esimene fotonäitus.

Kuni 1870. aastateni oli pildistamine eestlastele üsna kallis, põhilise klientuuri andsid nii rändfotograafidele kui ka L. Seidlitzile rikkad saksa soost linlased ja ümbruskonna aadlikud ning antvärgid. Ka linnavaated olid eestlastele suhteliselt kallid ja neid ostsid mälestuseks usutavasti eelkõige Pärnut külastanud. Fotosid müüsid Pärnus R. Jacobi raamatuäri ja Seidlitz, muidugi ka rändfotograafid. T. Liibek toob näite, et pärast Alexander II atentaadikatset⁹² ilmusid vähem kui kaks nädalat hiljem Tallinnas müügile fotod tema päästjast Ossip Komissarovist.⁹³ Pärnusse jõudsid need kuu lõpul.⁹⁴ Pärnu oli tihedates fotograafia-alastes sidemetes Tartu, Tallinna, Riia ja Peterburiga. Siin peatusid läbisõidul ka tihti Saksa aladelt (eriti Preisimaalt) pärit mitmesuguste kunstide esindajad, sealhulgas fotograafid.

Artikkel on valminud sihtrahastatava teema „Kultuuriloo allikad ja kirjanduse kontekstuaalsus” (SF 0030065s08) ning „Kirjandus- ja kultuuriloolised allikapublikatsioonid Eesti Kultuuriloolise Arhiivi kogudest” (EKKM09-108) raames.

Vello Paatsi

⁸³ P. Lanz. Photographie-Anzeige. – PZ 1873, nr. 57, 58, 59, 26.07, 30.07, 02.08.

⁸⁴ Kalender für Nordlivland 1895. Jurjew (Dorpat), 1894, lk. 68.

⁸⁵ Vt. EAA, f. 4614, n. 2, s. 985; Verzeichniß für das Jahr 1891 der in Pernau zu den beiden Kaufmanns-Gilden Steuernden, der auch in Pernau etablirten fremdstädtischen Firmen, der Pernauschen Apotheker, Buchdrucker, Buchhändler und Photographen. Pernau, Gedruckt bei F. E. Borm's Erben, 1891, lk. 12.

⁸⁶ H. Ellrich. Geschäfts-Eröffnung. – PZ 1879, nr. 2, 4, 05.01., 12.01. Vt. ka H. Ellrich Täadaandmine. – Perno Postimees 1878, nr. 52, 29.12.

⁸⁷ P. Lanz. Photographie-Anzeige. – PZ 1879, nr. 5, 6, 7, 16.01, 19.01, 23.01.

⁸⁸ L. Gantzwohl. Photographisches Atelier. – PZ 1879, nr. 54, 55, 17.07, 20.07.

⁸⁹ Nii näiteks dateerib T. Liibek Tallinna ühe esimese jäädvustuse – Falgi tee – umbmääraselt 1850. aastate lõppu. Vt. T. Liibek. Esimene foto Tallinnast? Vana Tallinn XVIII (XXII). Estopol, Tallinn, 2007, lk. 236–237.

⁹⁰ Vt. Perno Postimees 1866, nr. 1, 05.01, lk. 8.

⁹¹ Atentaat toimus 4. aprillil. Vt. lähemalt E. Radzinski Aleksander II: Venemaa lootuse ja terrori vahel. Varrak, Tallinn, 2005, lk. 189–194.

⁹² Revalsche Zeitung 1866 № 86, 16.(28.) 04.

⁹³ Vt. PW 1866, nr. 31, 23.04.